

For isolerte indianerstammer i Amazonas har finanskrisen utviklet seg til en kamp på liv og død. Med de illegale gullgraverne følger sykdom, sult og massakrer.

GULL- PRISEN

TEKST STIG ARILD PETTERSEN
FOTO VINCENT ROSENBLATT/AGENCIA OLHARES
Yanomami-territoret, Amazonas, Venezuela/Brasil

L

LUIS SHATIWE HAR ALDRI vært i den lille indianerlandsbyen Demini før, men den unge lederen for yanomamiindianernes interesseorganisasjon i Venezuela vet hva han skal gjøre. T-skjorten han har hatt på seg under den to timer lange og turbulente flyturen over den endeløse skogen, må av, og raskt setter den velfødde indianeren i gang med å male ansiktet og kroppen i svart og rødt. Rundt overarmene bindes fjærpryd fra arapapegøyer. Han føres inn gjennom en liten åpning i ytterveggen på malocaen - den store, sirkelformede hytta som alle de 160 yanomamiindianerne her i Demini bor i.

Regnskogsstillheten brytes brått av høye kvinneskrik, mørke mannsbrøl og et virvar av fjær og farger. Under runddansen som hilser Luis Shatiwe og de andre langveisfarende brødrene velkommen til landsbyen, har han et alvorlig drag over ansiktet. Flere uker med trusler om arrest og anklager om løgn fra det venezuelanske militæret har tatt på, men etterhvert som dansen fortsetter, lurer et forsiktig smil seg frem i munnvikene. Skuldrene blir lavere, kroppen løsere og dansestegene tydeligere. →

GIR SEG IKKE. Luis Shatiwe, lederen for yanomamiindianernes interesseorganisasjon i Venezuela, trues med fengsel hvis han ikke slutter å prate om massakren i landsbyen Irotatheri.

◀ **KLEDD TIL FEST.** Unge yanomamimenn trer i finstasen - haukefjær og kroppsmaling av annattofrø - for å hilse venner og gamle fiender velkommen til fest i landsbyen Demini.

GENERALFORSAMLING. Ved hjelp av et aggregat og en projektor forteller representanter for yanomamilandsbyer over hele det nordlige Amazonas om truslene de sammen må bekjempe. Gullgravere er den aller største.

HØVDINGEN. Davi Kopenawa Yanomami er yanomamienes ubestridte leder og en av verdens mest kjente urfolkforkjemper. Han er ikke redd for å ta opp kampen mot gullgraverne. - Folk sier det vi gjør er farlig, men det som er i fare, er drømmene våre, livene våre. Jeg vil hjelpe denne kampen, men jeg kjemper ikke med våpen. Jeg kjemper med ord, sier Kopenawa.

GARIMPEIROS. Illegale gullgravere forgifter elvene og havner i konflikt med indianere. Denne leiren - én av flere tusen i Amazonas - ble like etter ryddet av myndighetene. Men gullgraverne kommer alltid tilbake.

→ - Dette er som å komme hjem. Her føler jeg meg trygg, sier han.

Luis Shatiwe er kommet for å fortelle historien om hvordan hans eget folk er blitt massakrert av gullgraverne i jakten på edelt metall.

URFOLKENE. Yanomamiene er den største urfolksgruppen i hele Amazonas. I tusenvis av år har folkeslaget, som nå teller nesten 30.000 personer, levd og høstet av naturen mellom fjell og elver på grensen mellom Venezuela og Brasil. Det er bare noen tiår siden yanomamiene for første gang så en hvit mann. Misjonærer fra Storbritannia, USA og Canada bragte med seg sykdommer indianerne ikke hadde immunforsvar mot, og de døde i hopetall. Senere bygde det brasilianske militærdiktaturet veier gjennom jungelen og tok med seg alkohol, prostitusjon, konflikter og mer død. Men langt inne i skogen fant yanomamiene lenge tilflukt fra en moderne sivilisasjon mange av dem ikke ønsker kontakt med.

Tusenvis av kilometer unna, på nedre Manhattan i New York 5. september 2008, leverte den globale investeringsbanken Lehman Brothers den største konkursbegjæringen i amerikansk historie. Det enorme korthuset av kompliserte verdipapirer som finansverdenen hadde vokst seg fet på de siste par tiårene, kollapset. Investorene rømte mot trygge havner - mot statsobligasjoner, landbruksjord, norske kroner - og mot gull. Siden sommeren 2008 har gullprisen, som allerede var rekordhøy, mer enn doblet seg. Høsten 2012 steg den nesten over 1900 dollar per unse - rundt 340 kroner for ett eneste gram. I jorden under yanomamienes land finnes det gull. Veldig mye gull.

GULLGRAVERNE. - *Garimpeiros* er som villdyr. Det ene øyeblikket forsvinner de, det andre øyeblikket kommer de tilbake. Nå er de tilbake for fullt.

Indianerlederen Davi Kopenawa Yanomami snakker om de illegale gullgraverne - *garimpeiros* på portugisisk - som smugles inn i Amazonas med småfly på

jakt etter det edle metallet. Davi Kopenawa, som sies å være rundt 58 år gammel, har de siste par tiårene stått frem som yanomamifolkets ubestridte leder og talsmann. Han har møtt statsministre og presidenter, han har talt til FNs generalforsamling og all verdens konferanser. Den murstenstykke biografien om ham, fort i pennen av den franske antropologen Bruce Albert, er blitt en bestselger. Blant aktivister og andre som kjemper for urfolks rettigheter, er den lave, runde og beherskede indianeren for en verdensstjerne å regne. Nå er han mer bekymret for folket sitt enn noengang.

- Europa og Kinas sult etter gull sender oss regelrett i graven. Kvikksølvet gullgraverne sprer i elvene, dreper fisken vi lever av. De stjeler kvinnene våre, de sprer sykdommer, de skaper konflikt. Ingen her i skogen er trygge, sier han.

Davi Kopenawa vet hva han snakker om. Selv har han mistet en far, besteforeldre, onkler, tanter og andre slektninger i gullgraverens kjølvann. I 1986 slo gullgraverne seg ned like utenfor landsbyen han bodde i.

- Jeg forsøkte vennlig å be dem forlate området, men de lot seg ikke snakke til. Derfor gikk jeg hjem og samlet 40 krigere, væpnet med pil og bue, forteller han.

Men gullgraverne hadde kraftigere skyts, og før dagen var omme lå fire av indianerne døde på den fuktige regnskogsmarken.

- Slik startet min historie om kampen for våre rettigheter, kampen mot de ulovlige gullgraverne, sier Davi Kopenawa.

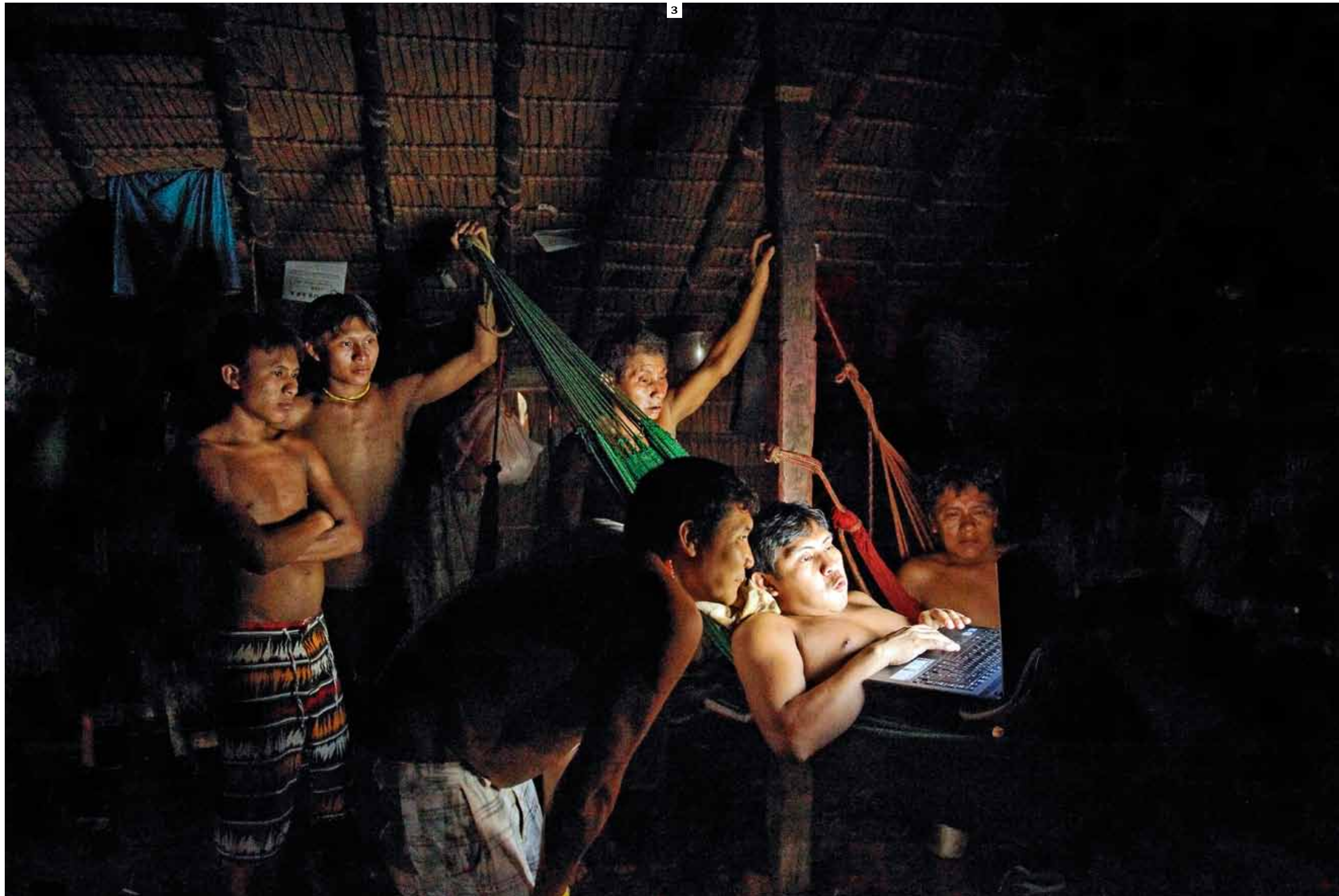
POWERPOINT. Det er sen høst, og et par hundre yanomamiindianere har samlet seg til generalforsamling for interesseorganisasjonen Hutukara i Demini-landsbyen der Davi Kopenawa bor. Noen er blitt fløyset inn via storbyen Boa Vista. Andre har reist dagevis med båt oppover elvene. Atter andre har gått en uke eller ti dager til fots gjennom regnskogen for å diskutere tilstanden til deres eget folk, legge frem krav for besøkende myndighetspersoner og velge nytt lederskap. →

1

2

3

FOR OSS ER GULLET IKKE VERDT NOE SOM HELST. DET ER DE HVITE SOM VERDSETTER GULLET. FOR OSS TILHØRER DET JORDEN

DAVI KOPENAWA indianerleder

→ Den ukelange generalforsamlingen viser hvordan urfolksgrupper tar i bruk moderne teknologi i kampen for å verne om sine tradisjonelle samfunn. Bensindrevne aggregater holder liv i mikrofoner, høyttalere, pc-er og en projektor, som via lerretet overbringer videohilsener fra nær og fjern og viser dokumentasjon på problemene de forskjellige små samfunnene står overfor i sine områder. De feirer også at det er 20 år siden Yanomami-territoriet ble opprettet gjennom et dekret fra Brasils daværende president Fernando Collor de Mello. Dette skulle skjerme indianerne fra blant annet nett-opp hordene som invaderte yanomamiernes jord under gullrusket som startet i 1987.

Det viste seg raskt at å trekke opp linjer på et kart, ikke var nok. Den såkalte Haximu-massakren i 1993, da gullgravere drepte 16 indianere og brant landsbyen deres til grunnen, har frem til i dag blitt stående som den mest traumatiske enkelthendelsen i yanomamiernes historie. Myndighetene svarte med en storstilt operasjon og kastet 40.000 gullgravere ut av indianerterritoriet.

XAWARA. - Gullet må forbli i bakken, sier Davi Kopenawa.

Indianerne i Andesfjellene, Mexico og Mellom-Amerika var kjent for å grave etter gull og skape store kunstskatter. I Amazonas er skikken en helt annen. Etter yanomamiernes tradisjon bærer mineralene under bakken en sykdom, *xawara*, som spres blant mennesker og dyr dersom de graves opp.

- Så for oss er gullet ikke verdt noe som helst. Det er de hvite som verdsetter gullet. For oss tilhører det jorden, sier Davi Kopenawa.

En etter én forteller derfor delegatene til generalforsamlingen om konfliktene som har oppstått med nye gullgravere som trenger lenger og lenger inn i skogen. Ekspertene forteller om effekten gullgraving har på vannkvalitet, fisk, plante- og dyreliv, og at halvparten av barna i områder med mye gullgraving derfor er underernærte. Men historien alle har ventet på, er det Luis Shatiwe som skal fortelle. I all hemmelighet har han reist fra Venezuela for å delta på generalforsamlingen i Hutukara. Bedre politiarbeid i den brasilianske delen av Amazonas har presset landets egne illegale gullgravere over grensen til Venezuela, der indianerne ikke nyter noen som helst beskyttelse fra staten. Slik havnet det lille indianerfolket i verdensnyhetene og ble offer for daværende president Hugo Chávez' vrede.

MASSAKREN. Det vesle yanomamisamfunnet Irotatheri ligger så dypt inne i den venezuelanske skogen at ikke engang yanomamiernes egen organisasjon i landet

vet hvor den befinner seg. Tidlig i juli ble to indianere på vandring i skogen møtt av et grusomt syn i Irotatheri. Nedbrente hytter og forkullede lik av menn, kvinner og barn lå strødd rundt i det som tidligere hadde vært et fredelig lite samfunn av 80 indianere. Rundt Irotatheri ligger mange små gullgraverleirer, og de to indianerne måtte gå lange omveier for ikke å bli oppdaget. Etter flere dager på vandring møter de tre menn som hevder å være de eneste overlevende etter massakren i Irotatheri. De overlevende hevder at gullgraverne etter langvarig konflikt skjøt granater mot landsbyen fra et helikopter.

Det tok flere uker for de to vandrende vitnene å komme seg til en landsby med radio for å fortelle om hva som hadde skjedd, og i begynnelsen av september ble historien om Irotatheri-massakren slått opp stort i internasjonale medier. Det forarget nå avdøde Hugo Chávez, som selv hevdet å ha indiansk blod, og som ikke sto tilbake for å kalle seg urfolkens beskytter. I opptakten til presidentvalget bare halvannen måned senere kunne det ikke fremstå som den høylytte presidenten ikke hadde kontroll over sitt eget territorium.

- Det var da problemene startet, sier Luis Shatiwe noen uker etterpå.

- Myndighetene anklaget oss for å være løgnere og for å støtte opposisjonen. De hevdet vi fant opp massakren for å skade president Chávez like før valget, forteller han sint og fortvilet.

Det hjalp ikke at militæret fløy journalister inn i jungelen til en annen yanomamilandsby, hevdet at denne var Irotatheri og dermed kunne bevise at en massakre aldri hadde skjedd. Ettersom området ligger så utilgjengelig til, kunne ikke mediene gjøre annet enn å ta myndighetene på ordet, og historien om Irotatheri-massakren ble like forgt glemst som den hadde oppstått.

Men Luis Shatiwe og kollegene hans på brasiliansk side av grensen gir seg ikke. I slutten av november la de ut på en flere uker lang vandring i jungelen for å finne de tre overlevende og den ekte Irotatheri, og for å bevise for en hel verden at gullgravere tar livet av indianere og at myndighetene ikke gjør noe som helst for å stoppe det.

- Jeg er helt sikker på at noe har skjedd, for jeg har sett hvor mye illegal gullgraving det er i dette området. Det hadde vært flott å kunne bevise at massakren ikke har funnet sted. Det håpet er dessverre svært lite, sier Luis Shatiwe med mild stemme.

- Vi opererer med et sted mellom 40 og 80 døde. Luis Shatiwe har lite tro på at situasjonen på venezuelansk side av grensen vil bedre seg, i alle fall ikke nå som indianerne har havnet i klinsj med militæret og myndighetene, som har truet ham med fengsel dersom han ikke slutter å snakke om massakren. →

1 AMAZONAS CALLING. I det enorme yanomami-territoriet finnes det ikke internett eller mobildekning. Her er det radioen som regjerer for å holde kontakt mellom landsbyene og med utenverden. 2 KVINNEKAMP. Festklede kvinner holder velkomstdans for de ankomne søstrene fra en fjern landsby. Flere steder har hele landsbyens mannlige lederskap blitt utradert av vold og sykdom som følge av gullgraving. Da må kvinnene ta ledelsen i det ellers så patriarkalske samfunnet. 3 KVELDSKOS. Yanomamiene lever isolert, men er ikke fremmede for moderne teknologi. Unge menn benytter muligheten til å vise hverandre bilder fra hjemlandsbyen under den ukelange generalforsamlingen i Demini.

SKOGENS GUTTER. Barn i Demini viser frem den siste surfemoten mens de redder kroppsmalingen fra et kraftig regnskyl. Mer kontakt med utenverden har fått stadig flere av de tradisjonelt nakne yanomamiene til å trekke i klær.

➔ - Myndighetene har ingen kontroll over territoriet sitt, og gullgraverne tørst etter ny rikdom lar seg ikke slukke. Fortsetter det slik, er jeg redd mange flere av oss blir drept. Jeg er redd yanomamiene blir utryddet, sier han.

UTVIKLING FOR ENHVER PRIS. - Bare det at de har fått anerkjent sitt eget territorium, er en seier i seg selv, men problemene er dessverre de samme som for 20 år siden, sier Fiona Watson, researchleder i Survival International, en britisk organisasjon som ble startet etter at rapportene om massakre på indianere i Amazonas begynte å florere i vestlige medier på slutten av 60-tallet.

- Arven fra gullrushet på 80-tallet gjør fremdeles skade. Helseproblemene er der fortsatt. Nå ser vi tydelige tegn på at gullgraverne er på full fart tilbake, og myndighetene har ingen helhetlig plan for å ordne opp. Det virker rett og slett som om de ikke bryr seg, sier hun.

Aller mest er Watson bekymret for en ny lov som nå er på vei gjennom kongressen i Brasil. Den vil slippe de store gruveselskapene inn i yanomamiterritoriet for å lete etter gull og diamanter, uten å konsultere indianerne, noe som bryter med den brasilianske grunnloven.

- Det er velkjent at dette er et ekstremt mineralrikt område. For denne regjeringen handler alt om økonomisk storutvikling for enhver pris. Jeg tror den vil presse gjennom loven og åpne for gruvedrift i indianerterritoriet, sier Watson.

En slik avgjørelse vil skape mer ødeleggelse og splid i de små samfunnene dypt inne i skogen, mener Watson. Noen av indianerne vil mene at de ikke er i stand til å hamle opp med regjeringen og de store selskapene, og at det derfor er bedre å jobbe med dem enn mot dem.

- Vi må huske at dette er et ekstremt sårbart folk. Det

fleste av dem har aldri vært utenfor territoriet, noen har ikke engang vært i kontakt med samfunnet utenfor, sier hun.

Ana Paula Calderia Souto Maior, advokat i Brasils største miljø- og urfolksorganisasjon, Isa, er enda mer pessimistisk.

- Jeg føler det som om vi er satt tilbake 25 år i tid. Denne regjeringen ser på Amazonas på akkurat samme måte som militærdiktaturet gjorde: utelukkende en kilde til utvikling og naturressurser. Og de har de samme alliansene til de store selskapene og rike forretningsmenn - folkene som finansierer valgkampene deres, sier hun.

Hverken på høyre- eller venstresiden i brasiliansk politikk er det håp å finne, mener Maior.

DYSTOPI. Det er sen ettermiddag, og solen er på vei til å avslutte banen over horisonten ned mot den grå klip-

**DENNE REGJERINGEN
SER PÅ AMAZONAS PÅ
AKKURAT SAMME MÅTE
SOM MILITÆRDIKTATURET
GJORDE: UTELUK-
KENDE EN KILDE TIL
UTVIKLING OG
NATURRESSURSER**

ANA PAULA CALDERIA SOUTO MAIOR advokat

pen Serra do Demini, som, så lenge yanomamiene kan huske, majestetisk har voktet over den runde hytta i Demini-landsbyen. Davi Kopenawa snakker med myk, men bestemt stemme. Som en indianernes Nelson Mandela utstråler han en naturlig autoritet og karisma som gjør at alle lytter når han hever stemmen. Han er kompromissløs når det gjelder urfolkenes rett til å bestemme over egne liv, egen kultur, eget miljø. Han forstår også at folket hans er en del av en større verden. Og det er ikke gullgraverne selv som har skylden for konflikten, mener indianerlederen.

- Jeg skjønner hvorfor de vil lete etter gull. De må brødfø familien sin, akkurat som oss, men de har ikke midler til å få seg en godt betalt jobb eller land til å dyrke mat. Myndighetene gjør ingenting for å hjelpe disse menneskene, sier han.

Etter flere tiår med kamp kjenner han seg altfor godt igjen i Luis Shatiwes historie om trusler og vold. Redd er han likevel ikke.

- Folk sier det vi gjør er farlig, men det som er i fare, er drømmene våre, livene våre. Jeg vil kjempe denne kampen, men jeg kjemper ikke med våpen. Jeg kjemper med ord, sier Kopenawa.

Skal menneskeheten overleve på jorden, må vi bevare skogen. Det er bare den som kan redde oss fra en apokalyptisk katastrofe som følge av global oppvarming, forteller han. Og da må gullgraverne stoppes og indianernes samfunn vernes. For ingen kjenner skogens lynne som dem som har bodd der i flere hundre generasjoner. Ingen sikrer skogens eksistens som dem. Ligningen er derfor enkel, men brutal, mener Davi Kopenawa.

- Ingen indianere, ingen skog. Ingen skog, intet liv på jorden.

magasinet@dn.no